

El caminant i el paisatge. La construcció de les seqüències paisatgístiques en *El quadern gris* de Josep Pla

Salvador Comelles (Barcelona)

Si Déu nostre Senyor ens deixés triar jo demanaria per anar a passeig cada tarda de redavera. I si el temps es posés per bó, potser ja marxariem de bon dematí amb l'esmorçá, el dinar i el berenar, la pipa, un llibre per no llegir i la mandra de sempre.

I ara un raçés, ara un gotim de raïm, ara una pineda, ara un tret per sport, i aquí caic per jaure i aquí m'aixeco per no caminar un dia encetariem el camí de Tamaríu, l'altre la carretera de Torroella, l'altre els Plans o els Lledrers o Calella.

Josep Pla («Baix Empordà», 6-X-1918).

■ 1 Gènere i seqüències

El dietari és, per dir-ho com Enric Bou (1993), una de les múltiples formes que pot adoptar l'escriptura del jo. Bou assenjala que en el dietari esperem trobar-hi un narrador en primera persona, que escriu primordialment sobre ell mateix i que reflecteix la realitat de cada dia.

En el pas dels apunts del dietari al text definitiu que és publicat, es poden produir pocs o molts canvis. A Pla el quadern manuscrit real li va servir com un canemàs on col·locar una gran quantitat de material a partir de l'original, de la seva reelaboració, i de textos d'altres procedències. El resultat va ser *El quadern gris* (a partir d'ara, EQG) que l'any 1966 inaugura la seva *Obra Completa* (a partir d'ara, OC) a *Destino*, amb un format autobiogràfic que li permet a l'autor una gran llibertat de reorganització.

Des del punt de vista discursiu, en un dietari hi pot aparèixer qualsevol tipus de seqüència textual (seguint la classificació d'Adam (1992): narrativa, descriptiva, argumentativa, explicativa, conversacional). I és que el dietari

pot transcriure les activitats o les impressions d'un dia, pot acollir reflexions, pot reconstruir una conversa...

En aquest treball ens centrem en unes seqüències textuais d'EQG molt concretes: aquelles en què l'autor explica un trajecte fet a peu, un passeig; són aquestes seqüències les que aixopluguen gairebé sempre les descripcions de paisatge, i en aquest cas algunes de les descripcions més divulgades de l'obra de Pla.

El passeig implica la realització d'un itinerari durant un temps determinat. Els eixos definidors de la seqüència són, doncs, un eix temporal (de l'inici fins al final del passeig) i un d'espacial (podríem resumir la seqüència en un plànol).

La successió d'accions al llarg del recorregut implica una narració. Ara bé, com en qualsevol narració, hi pot haver acceleracions o desacceleracions. Dit d'una altra manera, ens podem aturar –al peu de la lletra i metafòricament– en qualsevol moment, i, quan textualitzem aquesta experiència, podem seleccionar al nostre gust les experiències viscudes, els moments, les parts del trajecte.

El fet que aquest itinerari sigui un passeig, ens remet a les característiques d'aquesta activitat humana: una activitat de lleure, que té sentit en ella mateixa. Pot significar un canvi plaent d'activitat, pot esdevenir el marc d'una conversa o un temps de reflexió; pot estimular l'interès per l'entorn, etc.

L'estructura de molts textos pot ser vista –en major o menor grau, segons els gèneres– com una capsula de nines russes: el text permet que al seu interior s'hi insereixi una seqüència dins l'altra. En el cas que estudiem, si l'itinerari, per exemple, esdevé el marc d'una conversa, podem trobar-hi una seqüència dialogada. I si el caminant hi té interès, pot introduir a dins del relat de l'itinerari la història de l'entorn a través d'una seqüència explicativa... O si el que hi predomina és l'interès per l'entorn, la contemplació i la reproducció per escrit de les impressions rebudes, la descripció hi agafarà un pes rellevant.

Considerem ara el conjunt d'aquestes seqüències. Primer, presentarem el corpus que constitueixen i després les analitzarem des de dos punts de vista: d'una banda, els elements temàtics que hi apareixen; de l'altra, la seva estructura interna.

■ 2 El corpus

En el manuscrits que formen la base del que serà l'edició definitiva d'EQG,¹ hi ha un bon nombre d'anotacions referides al paisatge empordanès, i pràcticament totes són anotacions que recullen una experiència viscuda: un passeig una caminada.² Allò que apareix en els dietaris originals, doncs, és bàsicament el relat del contacte amb un paisatge, com diu Seguranyes (2006: 9), «respirat, viscut, entès, i que no esdevé simple decorat».

Coneixem la llibertat amb què Pla va confegir la versió definitiva d'EQG i sabem que això va produir una sèrie d'anacronismes ja senyalats per Molas (1992), començant per les mateixes dates inicial i final que consten en l'edició definitiva; però en tot cas, pel que fa al paisatge, tant si els materials són escrits a l'època del quadern original com si són posteriors, els llocs que hi apareixen són els propis de l'experiència de l'autor en aquells anys: l'Empordanet, l'entorn més proper a Palafrugell.

La gran majoria de fragments paisatgístics que trobem en els manuscrits apareix després en EQG.³ D'altra banda, inversament, hi ha algunes seqüències de paisatge que apareixen a l'edició definitiva i que, en canvi, no es troben en els quaderns conservats. A diferència, però, de les que provenen dels quaderns, les seqüències que Pla hi afegeix en confegir el primer volum de l'OC no acostumen a ser el relat d'un passeig, sinó que són apreciacions més generals, no lligades explícitament a l'experiència d'un dia concret; per exemple, sobre Figueres (p. 372s), Calella (p. 288s), o la badia de Palamós recordada (p. 204s). A vegades formen part d'uns marcs narratius superiors i poden ser materials que havien estat publicats de forma independent.⁴ Tanmateix, si mirem el conjunt de l'edició definitiva d'EQG,

- 1 Seguim l'edició dels quaderns manuscrits a cura de Xavier Pla publicada per *Destino* l'any 2004.
- 2 Hi ha també la crònica d'alguns desplaçaments en diferents mitjans: amb tartana o carret, amb barca i amb tren.
- 3 N'hi ha sis que no hi apareixen: una sortida a Llofriu amb el pare i el germà (19-10-1918); un passeig del 27-11-1918; una petita descripció des del Puig del 16-12-1918; un passeig fins al mas amb Roldós del 28-12-1918; una anada a Torroella amb tartana de l'11-6-1919; i una pujada a Sant Sebastià que no és a *El quadern gris* però que apareix reelaborada a «El meu poble» (darrera secció del volum VII de l'OC).
- 4 Com és el cas de la narració de Pere Brincs (p. 210s) o el relat de la sortida nocturna d'una parella amb barca (p. 266s). Tot i que també hi ha alguna seqüència que és la crònica d'un dia concret: la festa de Mont-ras del 25-7-1918 (p. 233s), data anterior a l'inici del dietari manuscrit; o el passeig fins a Calella amb Gallart i Coromina del 20-10-1918 (p. 379s).

més de la meitat de les seqüències de paisatge continuen sent el relat d'un itinerari.

Considerem que en l'edició definitiva d'EQG hi apareixen 30 seqüències⁵ que relaten l'experiència d'un passeig, d'una caminada, i que constitueixen el corpus que hem estudiat per a l'elaboració d'aquest article.

Mirem ara els elements temàtics i estructurals que tenen en comú.

■ 3 Els elements temàtics. La tradició literària del passeig

El passeig com a activitat humana ha estat sovint motiu de reflexió en el nostre context cultural. El fet d'acostar-nos a aquesta tradició, a les consideracions que s'han fet al voltant d'aquesta activitat, ens ofereix un marc general que podem exemplificar amb els textos de Pla.

La tradició literària i filosòfica al voltant del tema del passeig en contacte amb la natura⁶ pot tenir diversos vessants, des de l'explicació de la pròpia experiència (Rousseau) a la presència dels passejos en la ficció (de Werther a les novel·les de Jane Austen) fins a la teorització que en fan diferents autors al llarg del segle XIX i XX: Schelle amb *Die Spatziergänge oder die Kunst spatzieren zu geben*, o Thoreau amb *Walking*, per exemple. Segons els casos, el focus d'aquesta tradició pot decantar-se cap a la possibilitat d'aïllament i interiorització que representa el passeig; o bé cap a l'espai de concentració —o de divagació— que ofereix al pensament; cap al coneixement de la natura, o cap al plaer estètic. És a dir, la presència dels diferents plànols d'interrelació entre l'individu i l'entorn natural.

5 A continuació esmentem les pàgines de l'OC en què comencen aquestes seqüències: 150, 161, 167, 225, 235, 301, 351, 377, 379, 383, 385, 394, 396, 399, 403, 404, 412, 415, 432, 436, 438, 445, 449, 450, 461, 622, 623, 625, 730, 797.

6 En referim sempre al passeig en un entorn natural, diferent del passeig urbà convencional, sobre el qual Pla té justament una altra actitud. Per exemple, en un article recollit a *Humor, candor...* (vol. XXIV de l'OC, 365–369) explica que un dia decideix de fer un passeig a partir de l'«error notori» d'haver-se llevat massa aviat. I diu: «No estic pas habituat a anar a passeig ni m'he dedicat a aquesta activitat en un qualsevol moment de la vida. Hi ha tres coses, almenys, per mi totalment desconegudes, rigorosament inèdites i que em converteixen en un infeliç: no he anat mai a passeig, no he fet mai vacances ni he tingut mai diners». (p. 365). Hi ha altres passejos urbans, a l'OC, els dels viatges, però en aquest cas són un mitjà de coneixement. Per exemple, les sis pàgines encapçalades amb el títol «Passejant —sense el meu bastó— per la cinquena avinguda» (p. 305 del vol. XXXIV de l'OC).

Podem veure referències a aquests diferents nivells en les seqüències de paisatge d'EQG que estem estudiant. Pla, per exemple, no només fa la crònica d'aquests itineraris a peu, sinó que també explicita el plaer que li suposa caminar:

Passejar a la tarda, en la tardor incipient, per aquest país, és una delícia —una mena de plaer físic. (p. 352).

Quan Pla relata una de les seves caminades, que fa sol o acompanyat, pot parlar d'allò que el mou a emprendre un passeig i d'allò que li reporta. En el fragment següent, per exemple, tot i que hi parli de «pensament», més aviat l'activitat es relaciona amb una revitalització general, amb un desvetllament dels sentits:

Calella, hivern. Ara fa bon temps. La lluna de gener és la més clara de l'any. Dóna gust, a totes hores, de caminar. El pensament s'emplena de joventut i d'imprecisió. Tot té una punta, una orella llançada cap a l'infinít, i més que la possessió interessa el fervor, el desig. (p. 461)

Els teòrics del passeig parlen de l'actitud del passejant. Schelle considera que en el passeig cal tenir l'esperit receptiu al que et va aportant l'entorn («l'esprit, au cours d'une promenade, doit trouver la matière et les objets de son activité spontanée dans la sphère même de la promenade. C'est seulement à cette condition qu'elle investira un domaine propre à l'esprit et à la culture.» [Schelle, 1996: 32–33]). La referència a l'actitud, a l'estat d'esperit, amb què emprèn els seus passejos, o que es desvetllen en el seu decurs, apareix també en diferents seqüències d'EQG: mostren per exemple, una certa dosi de dispersió («Camino per fora, el cap ple de pensaments vagabunds, els sentits dispersos, a l'atzar.», p. 464); de relaxació, de recreament («Mentre vaig, ara un pas ara un altre, cap al mas de Llofriú, veig, de la carretera estant [...],», p. 150); o la necessitat d'aïllament i de canvi d'aires («Desvagat, incapaç de dedicar un moment als llibres de text, una mica embafat de la tertúlia del cafè, surto, a la tarda, a passeig. Per la carretera camino fins a Llafranc», p. 396); també la relació amb el clima («Per treure'ns la fredor de sobre, fem, amb Roldós, una llarga caminada», p. 450); o com la contemplació del paisatge desvetlla una sensibilitat i una relació especial amb l'entorn («Caminem pels voltants de l'Ermita, badocs i suspesos. La tarda sembla separada, abstreta del temps —una mera creació de l'esperit. Si jo pogués imaginar, crear un altre món, imaginaria aquest món mateix», p. 395).

Una premissa lligada al concepte de passeig és la llibertat. Com diu Solnit (2000: 35): «*Marcher lui fournit [al passejant] littéralement une position d'où parler. Racontée et transformée en structure littéraire, la promenade encourage les digressions et les associations d'idées, contrairement à la forme plus stricte du discours.*» I això implica la llibertat de moviment, com reflecteix aquest enunciat: «Llarg passeig pels voltants de Palafrugell – sense voler anar enlloc concretament– amb Joan B. Coromina» (p. 351).

■ 4 L'estructura de les seqüències

Que la seqüència de paisatge sigui el relat d'un itinerari implica un ordre cronològic, un canemàs que estructura l'explicació en una sèrie de fases: la situació inicial, el recorregut, la tornada i la situació final.

Moltes de les seqüències analitzades presenten totes aquestes parts. Però no forçosament: hom pot enunciar simplement que ha arribat fins a un lloc i descriure què hi veu; pot detallar aspectes del recorregut d'anada però no parlar del retorn. O a l'inrevés, parlar només del camí de tornada.

Pel que fa als components de la situació inicial, poden ser: la fixació de la data concreta del passeig (que pot haver-se manipulat en l'edició definitiva); la precisió del moment del dia en què es duu a terme; l'espai per on transcorre la caminada; la situació meteorològica; l'explicitació de qui són els protagonistes; o també, com hem vist, l'estat d'esperit, la motivació amb què es realitza aquest passeig o sortida. Vegem-ne uns exemples:

Llarg passeig pels voltants de la vila, en companyia d'un volum de Barrès. (p. 449)

Per escampar la boira, a primera hora de la tarda, pujo a Sant Sebastià amb el pianista Roldós. (p. 385)

Tarda magnífica, molt clara, tot posat dintre del seu dibuix més estricte: típica de la tardor en aquest país. Vaig a passeig cap a Ros i la muntanya de Sant Sebastià. (p. 797)

Per treure'ns la fredor de sobre, fem, amb Roldós, una llarga caminada. (p.4 50)

A vegades algun d'aquests trets marca el to físic o anímic que serà predominant en tota la seqüència. Per exemple, en la seqüència que comença «Dia de boira. Pujo fins Sant Sebastià» (p. 383) tota la descripció vindrà marcada per la influència d'aquest element meteorològic. O, per exemple, a un altre nivell, podem relacionar l'actitud que mostra un enunciat com «Mentre vaig, ara un pas ara un altre, cap al mas de Llofriú, veig, de la carretera estant [...]» (p. 150) amb el tipus de recreació «lenta» que fa després quan descriu el nen que juga amb un estel.

Pel que fa a l'acabament d'aquestes seqüències, hi ha un final temporal (sovint el final del dia) però també hi ha una forma conclusiva de la seqüència textual que pot venir donada per diversos factors. Per exemple, quan es mostra si s'ha aconseguit o no el propòsit amb què s'havia iniciat la caminada i que s'havia explicitat a l'inici del fragment (en el cas que citem a continuació, evitar l'anada al bordell):

Succeeix, de vegades, però, que l'excés de fatiga física posa en tensió tots els nervis, i així hom acaba en el mateix lloc que hom hauria volgut, des d'un principi, evitar. (p. 432)

Altres recursos són, per exemple, la presència d'un cert «ritardando» fruit d'una juxtaposició adjectiva, o l'aparició d'una frase-sentència final que tanca el relat.

Retorn dins un crepuscle d'una lluminositat blanca, lleugerament tocat de rosa, amb el blau pur, profund, estèril, de l'arcada del cel. (p. 225)

Retorn pansit sota les estrelles borroses, entre el concert petit, humil –irònic–, dels grills. (p. 235)

De retorn, entre dent i dent de les Falugues es veu, sobre la mar blanca, un bergantí parat, com dibuixat sobre una porcellana, el sol morent sobre les veles flàccides. Ara passen molts vaixells de vela. La mar no demana res més. (p. 208)

Pel que fa a l'estructura interna de la seqüència, abans parlàvem del passeig com una mena de digressió física que pot ser vista com a correlat de la possible divagació del pensament i dels sentits. I per tant podríem esperar la inserció, dins de la crònica d'aquests itineraris, d'altres seqüències internes. Però en canvi Pla no acostuma a intercalar-hi digressions llargues, no ens reporta les reflexions o les converses que hi hagin aparegut, sinó que es centra a explicar-nos allò que veu. Hi ha una ocasió en què ens diu a què dedica els seus pensaments: és en el relat d'un dia de cacera (2-XII-1918), molt ampliat en la reelaboració posterior, i on hi afegeix:

Mentre Bofill, amb els gossos, explora el rieral, divago, solitari, per les pinedes, fumant cigarrets. Camino badoc i suspès. En moments així, cerco, sovint, un argument de novel·la. Impossible de trobar res. No he tingut mai prou imaginació per a aconseguir veure la vida en forma de novel·la. (p. 435)

Si en algun altre cas hi incorpora les (preteses) aportacions dels seus acompanyants, són també en relació amb el paisatge.

Sí que en algunes ocasions apareixen seqüències inserides quan explica el que fa o el que passa al lloc d'arribada. És el cas de situacions com la festa de Mont-Ras (p. 233) o el sopar a la taverna a Llafranc (p. 168) abans d'explicar el camí de tornada.

D'altra banda, hi ha dos tipus d'enunciats que apareixen en diverses ocasions i que van lligats als moments més descriptius de les seqüències. En primer lloc, quan l'autor explicita la sensibilitat cap a un tipus de paisatge o de meteorologia. Per exemple : «Les fons rústiques, que a l'estiu són tan grates, a l'hivern es tornen tètriques» (p. 399). Són conseqüència dels efectes de la contemplació del paisatge. Per exemple, quan en una pujada a Sant Sebastià (p. 383) després de descriure el que veu, fa una generalització sobre la seva sensibilitat: «A la llarga sento, però, que la naturalesa directa, inclement, em fatiga i la geologia massa abrupta m'enerva.» O en la mateixa línia: «Sobre la costa hi ha una remor d'escuma bruta, tèrbola. De tota manera, les barrabassades geològiques em carreguen» (p. 412). O finalment: «La mar, al lluny, és d'una vaguetat tan inaferrable, que instintivament giro el cap. Només les coses concretes i tangibles són agradables; la vaguetat és nefasta» (p. 622).

També lligats a la descripció, hi ha alguns apunts metaliteraris que ja eren presents al quadern manuscrit. Per exemple, sobre l'aplicació al substantiu «llum» de l'adjectiu «arcaica» (p. 396), o sobre la dificultat de trobar un adjectiu precís (p. 412) per al tipus de blau que percep sobre la badia de Palamós.

Pla, doncs, dóna prioritat absoluta a la contemplació, a la descripció, i ens reforça la sensació d'exercici literari que ell mateix explicita.

■ 5 Del manuscrit a l'edició definitiva

■ 5.1 Alguns aspectes generals

Alguns dels canvis introduïts en la reelaboració dels textos originals ens mostren la voluntat de l'autor de millorar la seqüència a través de vies diverses: sigui la inserció d'elements pertanyents a altres anotacions dels dietaris manuscrits, sigui l'addició de nous elements contextualitzadors o descriptius. Una voluntat, en tot cas, de fer més completa la seqüència, d'afegir-hi algun element contextual que pot donar més cohesió al conjunt. Per exemple, pel que fa als components inicials de la seqüència, vegem-ho comparant tres fragments en les dues versions:

Manuscrit	1966
31 de maig de 1919 Vaig al mas de Llofriú. De la carretera estant veig una criatura que fa volar una grua	29 d'abril de 1918 Mentre vaig, <u>ara un pas ara un altre</u> , cap al mas de Llofriú, veig, de la carretera estant, un vailet que fa volar una grua –un estel, per dir-ho com a Barcelona.
5 de novembre de 1918 Per el cementiri i la Font morena pujo al mas de San Climent. Fa una tarda blanquinosa i el cel hi ha com una resplendor de pasta blanca. [...]	6 de novembre de 1918 A la tarda, pel camí del cementiri i la font de Morena, pujo a Can Calç de Sant Climent. <u>És un mas de la meva mare: cent vessanes de suredes, un hort ombriu, poca i magra terra de pa i un casalot sobre la carena. Tot en el terme de la parròquia de Fitor.</u> Fa una tarda blanquíssima i al cel hi ha una resplendor de pasta de nata. [...]
21 de desembre de 1918 [...] Llafranc amb Roldós, sense parlar. Tornem amb un parent d'En Medir que acaba de tornar d'Alemanya. Tampoc te ganes d'enraonar. S.S. amb Roldós i Bofill (Gori). Veig un moment a Adela. Te les faccions borroses com si es trobés ja en el transit de l'adolescència. La grisalla torrada d'hivern als camps. [...]	21 de desembre de 1918 <u>Per treure'ns la fredor de sobre</u> , fem, amb Roldós, una llarga caminada. Ni ell té ganes d'enraonar ni jo tampoc. Caminem en silenci. <u>Dóna gust de tractar persones que no es consideren obligades, per demostrar la seva amistat, a enraonar sempre, sense parar.</u>

Altres canvis reflecteixen que Pla es posa en el lloc del lector i decideix de completar la informació de l'original. Per exemple, en la seqüència del 29-4-1918 (p. 150 OC), camí del mas de Llofriú, explica a l'original que des de la carretera veu un nen que fa volar un estel i diu simplement: «El nen és a les Torretes.» I a la versió definitiva: «El nen s'aguanta dret, sobre les Torretes. Les Torretes són unes muntanyoles que cobreixen, al nord, la vila de Palafrugell.» O en l'anotació del 6-1-1918, al quadern original diu: «Els

boscós cauen. Tothom fa carbó. Tot queda pelat», mentre que en la reelaboració ha cregut convenient d'explicar-ne el context: «Tot quedarà pelat. L'espectacle és impressionant. La quantitat d'arbres que hauran caigut durant aquests anys de guerra és desorbitada, incomptable» (p. 399 OC).

En un parell de seqüències la contemplació del paisatge li fa pensar en «les pintures dels primitius». A la reelaboració conclou la seqüència amb una interrogació que, com que no sabem la data de la reelaboració, no sabem si ja tenia o no resposta: «¿Em serà possible de veure aquesta pintura algun dia?»

A vegades els nous enunciats que incorpora poden sorprendre pel fet que a posteriori s'hi introdueixin detalls molt concrets (recordats? recuperats des d'altres experiències o textos? inventats?). Per exemple, el 17-5-1918, la reelaboració introdueix una sensació de «calma manyaga» o de «desfibració desmaiada» que no és a l'original. O un altre exemple: mentre que a l'original del 21-12-1918 es limita a dir: «Tornem amb un parent d'En Medir que acaba de tornar d'Alemanya. Tampoc te ganes d'erahonar», a l'OC ho completa d'aquesta manera: «En el curs del passeig trobem un parent de Medir que acaba de tornar d'Alemanya. Feia molt anys que era a fora i ha vingut a veure el país. Divaga pels camps. Després de les quatre frases de rutina se'ns afegeix, però no sembla pas tenir gaires ganes d'enraonar. Es mira la terra amb els ulls sortits, obsessionat, amb un aire de paranoic.» (p. 450)

Una reelaboració que ens fa dubtar del moment en què l'autor reescriu els textos originals és justament l'anotació del 16-1-98 (p. 377). En el quadern manuscrit, amb la mateixa data que a l'OC, Pla diu en present: «m'assec sobre una pedra, prenc un bloc i un llapiç, descriu el que tinc davant. He après d'escriure, si es que en se, a la Montanya de San Sebastià.» Mentre que a l'OC hi introdueix una precisió temporal que ens sorprèn: «Quatre o cinc anys enrera, solia pujar, amb un llapis i un bloc, fins a les Pasteres. M'asseia sobre una pedra i tractava de descriure un arbre o els colors del cel.» Ens està explicant que ja ho feia al 1914? O és la reelaboració posterior la que fa sortir aquesta concreció temporal?

■ 5.2 Un exemple detallat: la pujada a Sant Sebastià del 27 d'octubre de 1918 (data del quadern manuscrit)

Veiem que el treball de revisió dels textos del quadern manuscrit implica una sèrie de modificacions que poden afectar tant l'estructura interna del text com els recursos estilístics propis de la descripció. Per exemplificar-ho

d'una manera més global, analitzarem comparativament una seqüència del quadern original i del text final de 1966. Els dos fragments són:

Versió del dietari manuscrit (1918)	Versió d' <i>El quadern gris</i> (1966)
<p>27 d'octubre Altercat amb la mamà. Lamentable. Pujo a san Sebastià. Les cases de pagés treuen un fum mandrós, ensonyat. Hi ha una calma profunda. El mar sembla transparent, es d'un blau blauet d'una gracia alada. Al cine Roldós toca dos o tres fugues de Bach i Beethoven. A Palafrugell, aquestes coses fan un efecte extraordinari. Roldós, en el tracte es carinyós, perfumat, tou. Deu esser l'Argentina. Casi sempre fa l'efecte –com els argentins– que parla en broma. Tocant, el perfum l'ajuda. [...] Després a les dues de la matinada pugem a San Sebastià amb Roldós. Una pau corprenedora. El faro va rodant amb una indiferencia total. Els vidres tenen una calitat de pop. El mar s'arrocega llunyà, fent un soroll sord. Els llums de Palafrugell cremen mandrosos, com cuques de llum –amb tanta mandra que adhuc semblen tenir-ne per apagar-se.</p>	<p>26 d'octubre de 1918 Per escampar la boira, a primera hora de la tarda, pujo a Sant Sebastià amb el pianista Roldós. En aquest país, la tardor és una pura delícia. És l'època millor de l'any, la més fina. És un temps que incita a sortir a fora, a caminar, a badar davant del paisatge meravellós del país. No fa ni fred ni calor. L'aire és viu. Les coses tenen un punt d'aèria ingravidesa. Hi ha una calma profunda en el paisatge. Dins de la calma, tot té una presència autèntica i sembla presentar-se de perfil. De les xemeneies de les cases de pagès, en surt una lleugera fumerola ensonyada i mandrosa. De dalt de les Pasteres, la mar, en la tarda que declina, sembla un vidre transparent tocat d'una darrera llum interna: és d'un blau petit, un blauet moribund d'una gràcia alada, fugissera, sensible. A l'ermita, mentre s'apaga la tarda, hi ha una quietud, una pau, una solitud corprenedores. El vent perdut és com la vaga música de l'ermita. Quan el far s'encén, hi ha un instant d'enlluernament –que es converteix de seguida en un rodar indiferent. La llum difusa dona als cristalls una qualitat de teixit viscos</p>

	–d’ulls de pop. La mar, que els raigs de llum aclareixen, s’arrossega remota i adormida –com un misteri inassequible. En la llunyania de la terra, els llumets de Palafrugell cremen com microscòpiques cuques de llum amb una mandra que sembla evitar el seu apagament definitiu.
--	---

■ 5.2.1 Elements temàtics i estructurals

Sovint el recorregut que fa Pla és un itinerari repetit, i per tant un mateix paisatge és vist una i altra vegada. Però la repetició adquireix un valor justament literari quan es pot associar no només al plaer de descobrir-hi nous detalls⁷ sinó al repte que significa ser en un «lloc inspirat»,⁸ en què el repte és captar l’instant, percebre el que hi ha de singular en el paisatge en cada moment, en cada canvi de temps (l’estació de l’any, el moment el dia...) i en la influència dels fenòmens meteorològics. Som a la cruïlla entre l’experiència del paisatge i la seva transmissió a través del llenguatge, un llenguatge que permet de comunicar aquesta experiència, i que si bé mostra els límits que té a l’hora d’expressar-la, permet, a canvi, de recrear-la a través dels seus propis mitjans.

En l'exemple que ens ocupa, Pla fusiona d'entrada en una sola experiència dues sortides que es produeixen en dos moments del mateix dia: en el quadern original, puja primer ell sol a la tarda i després hi torna a la matinada, ara amb Roldós. En la versió definitiva es presenta en canvi com un passeig llarg que aniria de primera hora de la tarda fins a l'encesa del far. Hi ha ajuntat, doncs, les percepcions de la tarda i les de la nit. En aquesta fusió, Pla hi introdueix després algunes «fites» que marquen l'evolució temporal del relat (per exemple: «Quan el far s'encén», «mentre s'apaga la tarda»). I també alguns enunciats que fan més explícit l'itinerari: el lloc on es troba (les Pasteres) i la perspectiva de l'observador («En la llunyania de la terra»).

7 Com diu Thoreau (2011: 16): «Mes alentours offrent force belles balades, et bien que j'aie marché presque chaque jour depuis tant d'années, et parfois plusieurs jours d'affilée, je ne les ai pas encore épuisées.»

8 Terme de Barrès citat per Soler (2007: 684).

A més, encapçala la crònica de la sortida lligant-la a un fet precedent del dia (l'altercat amb la mare), i l'enunciat «escampar la boira» permet establir-hi una relació de causa-efecte. El marc es completa amb la precisió sobre l'hora del dia i sobre l'acompanyant. Hem vist també que el comentari genèric sobre Roldós que hi havia en una versió queda associat ara a una impressió captada al llarg d'aquest trajecte, com a pensament que ha tingut durant el camí, i s'integra, doncs, en el nou fil conductor.

D'altra banda, s'hi afegeixen algunes reflexions genèriques. Abans hem comentat que el manuscrit original no acostuma a intercalar digressions en la crònica d'aquests passejos. Això tampoc no acostuma a passar en les versions definitives de les seqüències. Però en el fragment que estem analitzant, el fet de trobar-se en un dia de la tardor li serveix per introduir-hi, en el moment de la reelaboració, un comentari sobre l'estació de l'any i el plaer de caminar en aquesta estació.⁹

■ 5.2.2 El llenguatge

El treball d'afinació del llenguatge quan Pla prepara el text per a l'edició definitiva és especialment destacable. Veiem que la reelaboració expressa amb més precisió algun elements (per exemple: «Les cases de pagés treuen un fum mandrós, ensonyat» vs «De les xemeneies de les cases de pagès, en surt una lleugera fumerola ensonyada i mandrosa»). Però especialment, juga la carta d'intensificar l'efecte general que vol causar, que unifica la descripció, a través de l'afegit de noves comparacions (per exemple: «El vent perdut és com la vaga música de l'ermita»), de completar alguna de les comparacions ja existents («Els vidres tenen una qualitat de pop» vs «La llum difusa dóna als cristalls una qualitat de teixit viscos —d'ulls de pop») i d'introduir-hi nous elements lèxics. Sobretot són adjectius («El mar sembla transparent, es d'un blau blauet d'una gràcia alada» vs «La mar, en la tarda que declina, sembla un vidre transparent tocat d'una darrera llum interna: és d'un blau petit, un blauet moribund d'una gràcia alada, fugissera, sensible»). Però també poden ser substantius: «Una pau corprenedora» vs «A l'ermita, mentre s'apaga la tarda, hi ha una quietud, una pau, una solitud corprenedores». En alguns casos, el que trobem és una combinació de

9 La relació entre paisatge, fenòmens atmosfèrics i estació de l'any és un tema recurrent en tota l'obra de Pla. En el cas de la tardor, ha aparegut en diversos exemples dels textos comentats en aquest article. Vegeu el seguiment que fa Carbonell (2006) d'aquesta interrelació. Vegeu també a Castellet (Castellet, 1978: 25s) la presència del temps natural en l'obra de Josep Pla.

recursos per accentuar una mateixa impressió: en el pas de «Els llums de Palafrugell cremen mandrosos, com cuques de llum –amb tanta mandra que adhuc semblen tenir-ne per apagar-se» a «En la llunyania de la terra, els llumets de Palafrugell cremen com microscòpiques cuques de llum amb una mandra que sembla evitar el seu apagament definitiu», hi trobem la precisió de perspectiva que ja havíem comentat i, lligat a la impressió de llunyania, un nou adjectiu («microscòpiques») i el pas al diminutiu del substantiu inicial («llumets»).

■ 6 L'experiència literària del paisatge

Un aspecte que ens podem plantejar veient aquest procés de reelaboració és si el fet que aquestes seqüències de paisatge tinguin l'origen en un dietari escrit als 21-22 anys va íntimament lligat amb el to, l'atmosfera (resultat de la selecció d'elements temàtics i de recursos expressius) d'aquests textos; dit d'una altra manera, si esdevé el testimoni d'una sensibilitat lligada a aquesta etapa de la seva vida. I per tant, si Pla, quan reelabora aquests textos, ho fa per reproduir (amb més ofici) l'experiència del paisatge tal com la viu en la seva joventut o bé amb independència d'aquest fet.

La seqüència analitzada és un exemple d'un treball d'estil que reforça una atmosfera i expressivitat determinades. Molts autors (Riba, Oller, Pla, Ballart, Pairoli...) han fet referència al lirisme en l'obra de Josep Pla. Ja s'ha assenyalat (per exemple, Pairoli [1996: 153s] el contrast entre les declaracions de Pla sobre les expansions sentimentals i la presència d'aquest lirisme. Pla rebutjava el tipus de lirisme d'alguns dels seus primers escrits, però alhora ell mateix ens diu (en el pròleg al volum II de l'OC) que els únics textos als quals dona validesa són els que integren l'OC i no les versions anteriors que n'hi hagi.

La descripció de paisatge té, a més, el risc de caure en els clixés del gènere. Pla explicita en diferents moments la consciència dels tòpics que sotgen l'autor.¹⁰ Hom pot dir de seguida que hi ha elements «de risc», en allò que descriu (l'ermita solitària, el crepuscle...),¹¹ però el risc només es

10 Per exemple: «Tot és petit, ordenat, endreçat, amable –fins al punt que de vegades us vénen ganes de donar la raó a les senyores quan parlen d'una *monada*, encara que no sigui ben bé això exactament.» (18-IX-1918 a EQG, dins d'una seqüència que no és als manuscrits); o bé: «De sobre el coll de Can Marquès del Puig, es veu un crepuscle rosat, esvàit, una mica cursi, d'estampeta.» (26-VI-1918 a la versió definitiva; 20-X-1918 a l'original, on ja apareix la paraula «cursi».)

11 Pairoli (1996: 158) comenta, a propòsit de la descripció del paisatge de Cadaqués, com

pot evitar amb la qualitat de l'expressió (i especialment, l'adjectivació, en sentit ampli) aplicada a uns elements repetits. I en tot cas, una dada significativa és que la reelaboració de les seqüències dels dietaris reforça justament aquest tipus d'ambientació. Per exemple, en l'original del 20-X-1918, parlant del paisatge que veu en un itinerari pel camí vell de Begur, diu que és «solitari, silenciós, dramàtic, com si acabés de sofrir una razzia de pirates»; i a la versió definitiva (26-VI-1918) s'hi acaba d'abocar: «Sobre la indiferència de les coses, em semblava sentir que hi flotava un aire d'ofegament i de misteri –com si el lloc acabés de sofrir una ràtzia de pirates i s'hi esfilagarsés, al lluny, el plany d'una captiva.»¹² Vegem un altre exemple, ara en relació amb un altre possible lloc comú: el desig d'evasió; doncs bé, és en la reelaboració dels textos originals quan Pla introdueix aquests comentaris: si en una nota amb data 11-12 de desembre de 1918 Pla hi escriu «Mar blanca. Molts vaixells de vela immovils», a la versió de 1966, l'acaba d'aquesta manera: «Molts vaixells aturats, sense vent. Embarcar-m'hi, quina delícia no seria». O si a la del 20 de desembre el manuscrit diu «Passa un gran trasatlàntic, que brilla al sob», a la versió del 1996 hi trobem: «Passa molt aterrat sobre les Formigues un gran transatlàntic que brilla tocat pel sol. Visió fantàstica. Quin desig de marxar». ¿Aquestes ganes d'aventura corresponen a una sensació de joventut que Pla recupera, en «l'esforç extraordinari –a voltes impossible– de retrobar aquesta primera mirada envers “el paisatge de la nostra joventut i dels nostres amors”» (Soler, 2007: 682)? Són un tret permanent de la personalitat de l'autor? O és simplement el Pla madur que fa més «literària» l'anotació original?

La consideració de textos posteriors ens fa veure, doncs, que l'atmosfera d'aquestes descripcions es manté, que el tipus de lirisme de les seqüències d'EQG no és reduïble a una època concreta de l'autor. Vegem, per exemple, aquest fragment de la seva guia de la Costa Brava (p. 25 del vol. XXX):

darrere la base objectiva de la realitat que descriu (el silenci, la solitud, la història del lloc) Pla accentua, amb finalitat artística, «les tintes del pessimisme, la malenconia, la desil·lusió.» O, per posar només un altre exemple, vegeu a la Guia de Catalunya (vol. XXX, p. 877) un fragment llarg sobre el paisatge del Lluçanès, on tret de la manca de precisió temporal pròpia del dietari, hi ha una sintonia evident amb el to de les seqüències que comentem. Podríem dir que l'inventari de tardes i crepuscles al llarg de l'OC és considerable.

- 12 Quan dins *El meu poble* (volum VII de l'OC) parla del camí vell de Begur, rememora: «També havíem fet aquest camí a peu, llegint un llibre o cercant bolets per les pinedes. Aquelles tardes ens han deixat un record de solitud apassionada.» (p. 682).

Doblada la punta de santa Anna, la primera cala que es troba és la Forcanera [...]. Al matí, amb el sol, aquestes roques donen les coloracions de la química més fantàstica i més misteriosa: ferruginosos encesos, carmins pàl·lids, verd de molsa, verds ampolla desmaiats, moradencs, albercocs, blaus enfollits... Les ombres de la tarda li donen una malenconia de son densa i silenciosa, amanyagada per les onades que moren contra els seus còdols.

L'inventari colorístic que apareix en aquest fragment el podríem posar al costat de l'article que Pla escriu sobre Gimeno de l'any 1918.¹³ L'adjectivació aplicada a aquests colors va carregada de connotacions. I si agafem la frase final («les ombres de la tarda», «la malenconia de son densa i silenciosa...») ens trobem amb una ambientació que podria formar part perfectament d'una de les seqüències d'EQG. La primera versió d'aquesta guia és, en la versió castellana, de 1941, més de vint anys després que Pla intentés reproduir el paisatge que trobava en les seves sortides de joventut. Més enllà de les declaracions o de les justificacions de l'autor (per exemple, quan integra *Cartes de lluny* en el volum V de l'OC, hi diu en el pròleg que el lector hi pot trobar un «lirisme d'encàrrec», però que sempre vol ser intel·ligible i que té l'objectiu de connectar amb un públic ampli), i tant si hi aprofita com si no materials anteriors, Pla coincideix amb la sensibilitat dels textos d'EQG.¹⁴

■ 7 Un cas singular dins del conjunt de l'OC

Pla confegirà diversos volums de l'OC sota la forma de dietari, alguns dels quals expliciten la data de composició de les anotacions i altres no.¹⁵ Apa-

13 “Exposició Gimeno a Bagur”, aparegut a *Baix Empordà* el 23-IX-1917. Vegeu-ne aquest fragment, destacat per Seguranyes (2006), en què tenim la sensació de fusió entre la visió del pintor i la descripció que en fa Pla: «Esguarden un instant aquestes roques de Fornells i el color hi es amb màgica exuberància. Es un apoteosis de vida triomfant. L'aigua i les roques, resoltes en unitat perfecta, en un ritme de lirisme ubriagant. Suaus pastositats de tapiç: les transparencies del esmalt; rojos enèrgics; blancs lleugeraments iritzats, blaus fondos; verts àcids i roents... [...] Nosaltres pensem que aquest roquiser serà clàsic.»

14 Un altre exemple extret de les guies: un fragment que esmenta Garolera (1998), a les pàgines 261–262, del mateix volum XXX, en què descriu un capvespre des del far de Roses.

15 *Notes disperses* (volum XII de l'OC, publicat l'any 1969). Molt poques anotacions hi estan datades (alguna del 1918 i 1919, algunes dels anys 20 i 30, una de l'any 1957). *Notes per a Sílvia* (volum XXVI), amb anotacions datades sobretot entre 1956 i 1966 i algunes dels anys 30; *Notes del capvespre*, publicat el 1979 com a volum XXXV de l'OC, amb anotacions de la dècada dels 70, especialment de 1976; i finalment *Notes per a un dietari* que

rentment, podríem esperar de trobar seqüències comparables a les d'EQG en aquests altres reculls, però no és així. En aquests altres dietaris, hi apareixen al·lusions al paisatge (per exemple, a *Notes disperses*, sobre Olot (p. 426) o sobre les Guilleries (p. 350s) o la contemplació (meteorològica o paisatgística) des d'un lloc fix,¹⁶ però en el mateix *Notes disperses*, per exemple, només hi trobem un parell de seqüències que siguin la crònica de l'experiència d'una sortida recent i que mostrin una voluntat descriptiva¹⁷.

L'autor ens dirà a *Notes disperses* (p. 252) que ja fa molts anys, des que es va arranjar una habitació i una biblioteca al mas, que fa «la mateixa vida», i aquesta vida inclou l'anada cada tarda des del mas fins a Palafrugell:

Quan la tarda declina i arriba l'hora, emrenc el viatge a Peu a Palafrugell, faci el temps que faci. M'agrada de caminar quan plou, per simpatia diríem econòmico-filosòfica, perquè no plou gairebé mai. Quan fa tramuntana és una mica més pesat i més pessimista perquè, de tramuntana, en fa massa. Aquest camí, el faig entre sis i set de la tarda. [...] He fet aquesta carretera milers i milers de vegades, a tota hora del dia o de la nit. Els mussols dels fils telegràfics ni tan sols es mouen quan passo: hi estan habituats.

Però en canvi, no hi ha més cròniques de passejos o caminades en la línia de les seqüències d'EQG. Ens pot sorprendre que no trobem altres relats similars que podrien ser el resultat de les estades esporàdiques a l'Empordà que Pla fa durant els anys que és a l'estranger, de la seva instal·lació al mas de Llofriu a partir de l'any 1947 o, prèviament, dels anys que passa, acabada la guerra civil, entre Fornells, L'Escala o Cadaqués, llocs que donaran peu a escrits de Pla (*Bodegó amb peixos, Cadaqués*) i que seran el marc implícit d'alguns dels articles de *Destino* de l'època, però que no faran sorgir seqüències com les que hem analitzat.¹⁸

s'integra en el volum XXXIX de l'OC i es publica ja després de la mort de Pla, el 1981, amb anotacions datades sobretot els anys 1967 i 1968.

- 16 La de Calella és del 25 de juliol de 1934 (p. 234). La del Canadell, on explica el que veu des de la terrassa, és del 2 de juliol de 1936; hi ha també una anotació sobre les tardes de començaments de primavera al mas (p. 209).
- 17 Es tracta d'una estada a Torroella, datada l'11 d'abril de 1930 (p. 255); i d'un fragment (p. 33) escrit a partir d'una anada a les Balears: «Dilluns, 23 d'octubre de.... Divago pel port vell d'Alcúdia en les hores del matí [...]».
- 18 Després, als anys 70, els anys de la vellesa, les anotacions que hi ha sobre algun passeig, i que són recollides a *Notes del capvesprol*, són sempre mínimes. Per exemple, en el marc d'una estada al Penardell, anota: «De vegades, passejant per aquesta finca, he arribat, més a migdia, cap a can Mornau. El paisatge hi canvia ràpidament» (p. 521 de *Notes del capvesprol*). O una anada a Begur: «Emrenc el camí del castell per veure des de l'ermita el gran panorama del nord del país: l'Estartit, les muntanyes de Torroella i el Pirineu.

Aquesta absència ens pot fer pensar que el lligam entre un món (el que podríem associar a l'entorn de Sant Sebastià), una classe d'experiència i un tipus d'escrit (el relat d'aquesta experiència) queda definitivament enrere, associat a la seva joventut, esdevingut matèria de record.¹⁹

Si, d'altra banda, en la resta de volums de l'OC, podem trobar alguns itineraris a peu, aquests textos, encara que puguin compartir alguns dels elements que hem trobat en les seqüències d'EQG, presenten diferències importants en el context i la intenció amb què apareixen. Ho il·lustrarem a través de dos exemples.

Primer exemple: justament l'itinerari a peu és a la base, pel que n'explica l'autor, del llibre *El pagès i el seu món*, inserit en el volum VIII de l'OC (*Els pagesos*). Pla hi escriu en un pròleg datat el 1952: «La meua intenció és, doncs, simplement aquesta: presentar un primer contacte amb els pagesos, a través d'un viatge a peu per un paisatge real, encara que indeterminat el país. Un viatge relativament còmode, curt de quilòmetres i de dies, amb la modesta finalitat de descriure tal com és el que successivament es vagi presentant [...]» A les pàgines següents explica per què recomana aquest tipus de viatge («a aquests joves, doncs, que se m'acosten»). I quan comença el relat, explica que «cada any, quan la canícula inicia l'endolciment tardoral i apareixen les fines, agradables temperatures de setembre, em permeto una curta evasió de vuit o deu dies i faig un petit viatge a peu.» I explica com són aquests viatges.²⁰ El mitjà, l'itinerari a peu, acosta aquests textos a les

Aquest paisatge fa un gran efecte, en dies clars, s'entén. Així, torno al centre de la població. Penso, tot caminant, en el que podria fer...» (*Notes del capvesprol*, p. 495).

I quan ens explica una caminada des de La Pera, l'any 1976 («Avui he volgut treure'm alguns anys de sobre i de la Pera he anat, caminant, fins a l'estació de Flaçà»), la crònica es limita a esmentar que la ruta està ombrejada pels arbres i i que un cop arribat s'asseu a l'estació de Flaçà a veure passar els trens. (*Notes del capvesprol*, p. 479).

19 Per exemple, és recordat dins *Palafrugell: peix fregit* (al vol. VII de l'OC). A les p. 499–500 n'hi ha una rememoració en imperfecte («M'agradava de pujar-hi anys enrera [...] Quan més enllà del pont d'en Casaca, arribava [...]» que aparentment podria ser vista com una síntesi de les descripcions que hem analitzat. Tanmateix, el seu detallisme pot sobtar en una rememoració genèrica. I efectivament, es tracta d'un dels fragments del dietari manuscrit (amb data 12 de juny de 1919) que no havien estat recollits en l'edició d'*El Quadern Gris* i que ara, amb un canvi de temps verbal i algunes manipulacions, és presentat com a record.

20 Afegint-li la ironia corresponent: «[aquests viatges] altra cosa no són, en efecte, que pretextos per a caminar el menys possible i per a contemplar, des de posicions més o menys horitzontals, la bellesa de la terra. Sovint hom ha de fer un veritable esforç per no aturar-se a seure. Totes les coses belles fan dormir, i per això el perill de quedar-se

seqüències analitzades d'EQG. Però aquí en canvi s'hi parla d'un trajecte llarg, per etapes (per uns pobles indeterminats i sense referència temporal concreta), i la referència a l'itinerari apareix i desapareix, perquè el centre d'interès és ara l'anècdota, l'explicació didàctica o la reflexió.

El segon exemple fa referència a un altre tret essencial de les seqüències analitzades: la combinació de relat i descripció. És obvi que podem trobar descripcions paisatgístiques en molts moments d'una obra que contínuament alterna seqüències textuais diferents i que parla tan sovint de llocs i de viatges.²¹ És el cas, per exemple, dels llibres que són presentats com a guies. Però en aquest cas el marc, el gènere, també condiona: la guia, a diferència de les seqüències que hem analitzat en aquest article, té l'objectiu d'explicar, fragmentat, un itinerari llarg, que se'ns presenta sense data; és una mena de desplaçament continu, marcat per l'eix espacial i no temporal i pel fet de constituir una recomanació feta per l'autor, acompanyada de totes les referències històriques, culturals, anecdòtiques... corresponents.²²

■ 8 Conclusió

El paisatge esdevé un dels components essencials de l'obra de Pla des dels seus primers escrits. Hem vist al llarg d'aquest article que en EQG aquest paisatge apareix molt sovint en un tipus de seqüència textual que és el relat breu d'una experiència acabada de viure, la crònica d'un itinerari i la descripció del que troba en aquest camí

Els trets definitoris comuns d'aquestes seqüències són el fet que formen part d'un dietari i tenen una datació concreta; que mostren un itinerari

adormit en aquest país és permanent. Per a endormiscar-se una horeta –posem un parell d'horetas– no hi ha res millor que una pineda o una arbrada” (p. 29).

21 Uns textos, d'altra banda, on els temps utilitzats canvien també amb gran facilitat: allò que comença sense referència temporal concreta s'alterna amb seqüències datades; allò que ens és explicat en passat s'alterna amb un relat en present. Vegem-ne tres exemples: «Bodegó amb peixos», essencialment en passat però amb encapçalaments com «darrers de març» o «primers de juny»; les variacions dins del llibre *Mieres i la Garrotxa* (vol. XXVII), o el relat estructurat per dies *Un viatge frustrat*, una sortida amb barca amb l'Hermós que Pla situa a l'POC (vol. II) al 1918, però on Vicenç Pagès (a <<http://www.vicencpagesjorda.net/cat/genere/lidia.html>>, consultat el 22.6.2015) hi assenyalava un anacronisme relacionat amb Víctor Rahola i Lídia de Cadaqués.

22 La delimitació de què és una «guia», més enllà dels títols on consta el mot, pot ser també borrosa. Des d'alguns fragments d'un llibre tan autobiogràfic com *Girona, llibre de records* (dins del volum III de l'OC) al conjunt de la crònica del viatge amb Albert Olive-res fins a Peníscola (*Navegació d'estiu*, vol. II de l'OC), podríem citar-ne molts exemples.

fet a peu per un entorn natural; que tenen una extensió breu (tant en els dietaris manuscrits com en EQG, moltes no passen de mitja pàgina); i que focalitzen l'atenció en el relat de l'itinerari, la descripció de les característiques del paisatge i l'experiència de l'observador. S'hi reproduïx la percepció (o la figuració de la percepció) experimentada en l'instant en què s'ha viscut. Es tracta d'unes seqüències que podem vincular amb el marc de la tradició assagística i literària al voltant del tema del passeig i els elements que el caracteritzen.

En el moment de configurar el que serà el volum més emblemàtic de la seva obra, Pla fa un treball de reelaboració a fons d'aquestes seqüències. Podem considerar que les destaca d'entrada pel fet de la seva disposició dins del dietari: en l'edició de 1966 encapçalen pràcticament sempre les anotacions del dia en què apareixen. I quan no hi són és perquè hi ha un relat cronològic més complet de les activitats realitzades durant aquell dia i aleshores el passeig ocupa el lloc que li correspon dins del relat general.

En els textos definitius, trobem ara i adés una sèrie d'elements estructurals de les seqüències (com ara els propis de l'inici o de la conclusió) que no apareixen en l'anotació del dietari manuscrit i que són fruit de la reelaboració. I alhora, Pla treballa intensivament el llenguatge i reforça la unitat de la perspectiva i la tonalitat de la descripció. Com hem vist en la seqüència que hem analitzat amb més detall, Pla pot aplegar en una mateixa seqüència de l'edició definitiva elements que no eren contigus en el dietari original i que són utilitzats com a material per a la construcció d'un nou relat literàriament coherent.

D'altra banda, malgrat els punts de contacte que puguem trobar entre el corpus analitzat i molts altres passatges escampats al llarg de l'obra de l'autor, el conjunt de seqüències d'EQG acaba mostrant un conjunt de trets homogenis i particulars que els diferencien de la gran majoria de textos paisatgístics posteriors.

S'ha citat a bastament el lligam entre aquests passejos pel paisatge empordanès i l'aprenentatge literari, el repte conscient que es va proposar Pla al voltant d'aquest tema. En un dels itineraris que apareix en EQG, per exemple, l'escriptor ens comunica la dificultat o el fracàs dels seus intents:

El camí que fem m'apassiona i penso amb una certa ràbia que tots els esforços que he fet per descriure'l han fallat completament. Aquest camí fou un dels meus primers exercicis literaris –com ho fou el paisatge de la carretera de Sant Sebastià. Quantes temptatives impotents! (p. 206)

Les «temptatives impotents» a què es refereix Pla poden al·ludir als primers textos publicats (efectivament, el camí vell de Begur apareix en el text “Bagur, la vila blanca i alta” que apareix a *Ofrena* el gener de 1917).²³ Però també coneixem la màscara planiana (vegeu Xavier Pla, 1997: 131–165) quan emet judicis sobre la seva pròpia obra. En tot cas és evident amb el que hem vist al llarg de l'article que Pla no considera les seqüències de paisatge que deixa manuscrites en els dietaris de 1918 i 1919 com a exercicis fallits per oblidar. Hem vist la reelaboració a què les sotmet. I hem vist també que la tonalitat de les descripcions de paisatge analitzades no pot ser percebuda com a conseqüència estricta d'una sensibilitat juvenil, un cop vista la reelaboració que fa l'autor d'aquests passatges i havent fet el seguiment d'altres descripcions presents en l'OC, fets que mostren la permanència d'aquesta tonalitat.

Al capdavant, aquestes seqüències de paisatge formen part de la visió general del seu entorn que Pla ens ofereix, una visió que s'afegeix decidivament al substrat cultural que ha anat construint al llarg de les dècades la idealització, la mitificació, del paisatge empordanès, l'escenari al qual la seva imatge quedarà fixada. El paisatge pertany a la col·lectivitat, però l'activitat específica de l'escriptor és aportar-hi sentit (Soler, 2002: 85) a través de la seva percepció, de la seva interpretació i del seu ofici literari.

És al final d'aquesta operació literària que nosaltres, els lectors, ens trobem davant d'un caminant i d'un paisatge que han esdevingut tant el personatge i l'escenari d'un món independent –el de l'obra artística– com un personatge i un escenari del nostre imaginari col·lectiu. ■

■ Bibliografia

- Adam, Jean Michel (1993): *Les textes: types et prototypes*, Paris: Nathan.
- Ballart, Pere (1997): «Josep Pla i la poesia: una passió culpable?», *Serra d'Or* 447, 48–49.
- Bonada, Lluís (1991): *L'obra de Josep Pla*, Barcelona: Teide.

23 L'anàlisi dels primers textos publicats per Pla entre 1917 i 1919 mostra també determinats punts de contacte amb les seqüències analitzades d'EQG. Per exemple, aquest text sobre Begur del 1917 presenta un cert relat d'itinerari; però, encara que el paisatge hi sigui present, tampoc no coincideixen amb el conjunt de trets amb què hem caracteritzat les seqüències estudiades aquí. Vegeu Gustà (1995) i Coromina (1997) sobre aquests primers textos.

- Bou, Enric (1993): *Papers privats. Assaig sobre les formes literàries autobiogràfiques*, Barcelona: Edicions 62.
- Carbonell, Eliseu (2006): *Josep Pla: el temps, la gent i el paisatge*, Barcelona: Edicions de 1984.
- Castellet, Josep Maria (1978): *Josep Pla o la raó narrativa*, Barcelona: Destino.
- Coromina, Xavier (1997): *L'aprenentatge de l'ofici literari de Josep Pla*, treball d'investigació mecanoscrit, Palafrugell: Fundació Josep Pla.
- Garolera, Narcís (1998): *L'escriptura itinerant: Verdaguer, Pla i la literatura de viatges*, Lleida: Pagès Editors.
- Gustà, Marina (1995): *Els orígens ideològics i literaris de Josep Pla*, Barcelona: Curial.
- Molas, Joaquim (1992): «Notes sobre *El quadern gris*, de Josep Pla», dins *Miscel·lània Sanchis Guarnier*, Vol. III, Barcelona: Abadia de Montserrat i Universitat de València, 389–410.
- Oller, Dolors (1980): «El Sacrifici a la raó», *Quaderns Crema* 3, 33–39.
- Pagès, Vicenç: *Lídia de Cadaqués, una musa obstinada*, <<http://www.vicencpagesjorda.net/cat/genere/lidia.html>> [22.6.2015].
- Pairolí, Miquel (1996): *La geografia íntima de Josep Pla*, Barcelona: La Campana.
- Pla, Josep (2004) : *El primer quadern gris. Dietaris 1918–1919. Edició facsímil a cura de Xavier Pla*, Barcelona: Destino.
- Pla, Xavier (1997): *Josep Pla. Ficció autobiogràfica i veritat literària*, Barcelona: Quaderns Crema.
- Puig, Valentí (1998) : *L'home de l'abric*, Barcelona: Destino.
- Quintana, Lluís (2004): «Josep Pla a la península del Cap de Creus: la creació d'un cronòtop», *Bulletin of Hispanic Studies* 81:4, 571–584.
- Schelle, Karl Gottlob (1996): *L'Art de se promener*, Paris, Payot & Rivages (orig. alemany: *Die Spatziergänge oder die Kunst spatzieren zu gehen*, Leipzig, 1802).
- Seguranyes, Mariona (2006): *Josep Pla i els pintors: la construcció del paisatge empordanès*, Palafrugell: Fundació Josep Pla.
- Soler, Glòria (2002): *Paisatge i passejants. Un esbós cartogràfic del passeig literari en català*, tesi doctoral, Barcelona: UPF.
- (2007) : «El paisatge i les afinitats literàries: l'Empordà com a camp de treball literari a *El Quadern gris*», dins: *Actes del congrés: El paisatge, element*

vertebrador de la identitat empordanesa, vol. II, Figueres: Institut d'Estudis Empordanesos (Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos), 681–691.

Solnit, Rebecca (2002): *L'art de marcher*, Arles: Actes Sud (orig. anglès: *Wanderlust: A History of Walking*, New York, 2000).

Thoreau, Henry David (2003): *De la marche*, Paris: Mille et une nuits (orig. anglès: "Walking", *Atlantic Monthly*, maig 1862).

- Salvador Comelles, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Filologia Catalana, Edifici B, E-08193 Bellaterra, <Salvador.Comelles@uab.cat>.

Zusammenfassung: Der Artikel erläutert die Fragmente von *El quadern gris* („Das Graue Hefi“, von Josep Pla, die die Chroniken einer Wanderung veranschaulichen, und analysiert die gemeinsamen thematischen Elemente und Strukturen. Durch den Vergleich des Manuskripts und der 1966 erschienenen Gesamtausgabe der Werke Plas werden die Strategien und die im Original von ihm benutzte Sprachkomposition untersucht. Abschließend wird nach der eventuellen Kontinuität dieser Art von Sequenzen in der Gesamtheit seines Werkes gefragt. ■

Summary: Through a combination of pieces of *El quadern gris* which are the account of a route on foot, this article focuses its study on the thematic and structural elements conferring unity to these sequences. Furthermore, from the comparison of Josep Pla's handwritten version with the 1966 Complete Works edition, the article points out the composition and language strategies applied by Pla when giving definitive form to the original texts. Finally, the paper explores the continuity of this pattern – or the lack of it – within the author's entire work. [Keywords: Josep Pla, *El quadern gris*, landscape, wandering, description, style, language, textual sequences, textual variants] ■